

Сіданіч Ірина Леонідівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри управління навчальним закладом та педагогіки вищої школи Інституту менеджменту та психології ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України (м. Київ, Україна).

E-mail: 2363395@ukr.net

Sidanich Iryna Leonidivna - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Chair of Management of the Higher Educational Establishment and Higher School Pedagogy of the Institute of Management and Psychology of the State Higher Educational Establishment «University of the Education Management» of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

E-mail: 2363395@ukr.net

УДК 378.048.2

ГУМАНІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ ШКІЛ

Н. С. Сідаш

В статті досліджуються гуманістичні характеристики педагогічної свідомості у майбутніх викладачів вищих шкіл як одна з найактуальніших проблем системи вищої педагогічної освіти. Доведено, що формування педагогічної свідомості майбутніх викладачів вищих шкіл неодмінно пов'язано з такими основними якісними характеристиками, як гуманістичність, рефлексивність, креативність та діалогічність.

Ключові слова: педагогічна свідомість, майбутні викладачі вищих шкіл, гуманістичні характеристики педагогічної свідомості, рефлексивність, креативність, діалогічність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Розвиток суспільства невід'ємно пов'язаний з розвитком освіти. На сучасному етапі прогресивний розвиток педагогічної освіти країни тісно пов'язаний з освітньою діяльністю вищої школи, зокрема, з підготовкою майбутніх викладачів. Останні ж покликані сьогодні підготувати таке покоління, яке здатне втілювати в життя найкращі цінності суспільства. На нашу думку, викладач вищої школи повинен мати сукупність таких цінностей, як моральність, гуманістичність, толерантність, чесність, відповідальність, справедливість, твердість

громадянської позиції. Від педагогічної компетентності, педагогічної толерантності, педагогічної свідомості та самосвідомості викладачів вищих шкіл залежить не тільки становлення та розвиток педагогічної освіти в країні, але і розквіт самої держави.

Отже, питання формування педагогічної свідомості майбутніх викладачів вищих шкіл набуває сьогодні великого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Формування педагогічної свідомості у майбутніх викладачів відбувається у процесі підготовки у вищому навчальному закладі і тому сьогодні велика увага приділяється проблемам педагогічної свідомості в сучасній вітчизняній педагогічній науці, а разом з тим і проблемам становлення студента – майбутнього викладача, як людини високої педагогічної моралі, високої педагогічної культури та свідомості.

Питання формування педагогічної свідомості досліджували: О. Абдуліна, В. Адольф, В. Журавльов, І. Огородніков, В. Сластьонін, В. Бабаскін, Г. Баубекова, Т. Боровкіна, А. Бусигіна, А. Деркач, В. Ісаєв, О. Коренькова, Н. Костіна, М. Ситникова, О. Цокур, З. Єсарєва, Г. Акопов, Д. Ронзін, О. Тихомирова та ін.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Психолого-педагогічні дослідження з проблем формування педагогічної свідомості та підготовки майбутніх викладачів вищих шкіл дають можливість переконатися, що в науково-теоретичних дослідженнях не виявлено єдиних якісних педагогічних характеристик, при впровадженні яких в виховний процес відбудеться формування, становлення та розвиток педагогічної свідомості у майбутніх викладачів вищих шкіл.

Потребу в конкретизації гуманістичних педагогічних характеристик можна пояснити необхідністю виділення того набору даних характеристик, які при впровадженні у навчально-виховний процес вищої школи допоможуть формуванню, становленню та розвитку педагогічної свідомості у майбутніх викладачів. Необхідність у з'ясуванні даної проблеми у науковому розумінні і визначила актуальність нашого дослідження.

Мета статті полягає у визначенні та аналізі гуманістичних характеристик педагогічної свідомості у майбутніх викладачів вищих шкіл, адже завдання сучасної педагогічної науки полягає не тільки у тому, щоб підготувати студента з певною сумою знань, але і виховати в нього гуманізм, демократизм, народність, толерантність, доброту, відповідальність, чітку позицію громадянина України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. З виховним процесом пов'язано дуже багато проблем. Серед них і проблема гуманізації свідомості відносно якісної підготовки викладачів у вищих школах нашої країни. Ми вважаємо, що пріоритетом у викладанні педагогічних дисциплін є мораль, відродження національних цінностей. Усі навчальні предмети повинні мати гуманістичну спрямованість і формувати її у майбутнього викладача. Знання історії, рідної мови та літератури, звичаїв і традицій народу допомагають формуванню духовних цінностей, необхідних в педагогічній роботі. Гуманістична спрямованість викладача вищої школи полягає у тому, що він повинен захищати права та інтереси студента, визнавати права підлеглих на вільний розвиток їх здібностей та спрямовувати всі свої сили на укріплення віри студента в самого себе.

З приводу цього, заслуговує на увагу думка В. Бездухова: «...гуманізм викладача як морально необхідне, як норма, що пронизує педагогічну діяльність, і є той еталон, взірць, який є точкою відліку в його судженнях про моральні цінності конкретного студента» [3, с. 22-23].

Викладач, який дотримується гуманістичної спрямованості, повинен втілювати у педагогічній діяльності індивідуалізацію та диференціацію навчання та виховання особистості, а також сприяти креативності студентів.

До проблеми гуманізації у виховній діяльності викладача в своїх роботах зверталися Ш. Амонашвілі, В. Олександрова, В. Вернадський. За твердженням Ш. Амонашвілі, духовність та гуманність повинні стати фундаментом в сучасній педагогічній освіті. Ці поняття стали звичними, бо вживаються в педагогіці дуже часто, але також часто вони не відповідають своїй суті. Є занепокоєність, що саме такі поняття, як духовність та гуманістичність можуть девальвуватися, тобто втрачати свою цінність. Використання в освіті таких ціннісних понять, як духовність і гуманізм допоможуть еволюційному розвитку людини. Вони є поняттями вічними і мають бути нормою життя не тільки для викладача та студента, але і для кожної людини.

Цікаву думку з приводу духовності та гуманності висловила Р. Сілласте. Вона наголошувала: «Коли ми говоримо про духовність, то можна чітко закласти в це поняття наші уявлення про те, що у нації немає духовності, якщо у неї немає своєї ідеології, немає ідеалів, немає віри і головної мети, заради яких люди готові жити, працювати і навіть померти» [1, с. 40].

В освіті проблемам виховання приділяється недостатньо уваги, бо освітній процес домінує над виховним. Існує думка, що викладачі повинні готувати студентів до життя, але воно може бути різним: сьогодні воно складне, несправедливе, жорстоке, а через декілька років воно може бути зовсім іншим. Як зазначав Ш. Амонашвілі, освіта «створена не для того, щоб пристосовувати її до життя, тим паче до того життя, яке створюється негуманним суспільством. Не життя породжує негуманних людей, а їх безвільність, бездуховність та безморальність робить життя жорстоким і негуманним. Адаптувати, пристосовувати до життя, яке повне жорстокості та злоби, агресивності та криміналу, означає сприяти ще більшому погіршенню життя» [1, с. 42]. Гуманна педагогіка покликана стати тим орієнтиром високих людських ідеалів, які повинні бути нормою життя для кожної освіченої людини. Хочу знову звернутися до думки Т. А. Амонашвілі: «Неможна виховувати моральність, будучи аморальним. Любов виховується любов'ю. Доброта – добротою. Благородство – благородством. Особистість – особистістю і т.ін. Звідси необхідність постійного творчого піднесення викладача до вершин моральності та дотримання правил: «Навчаючи – навчаємось», «виховуючи – виховуємось», «освідчуючи – освідчуємось самі» [1, с. 41].

Недоліки педагогічної свідомості при навчанні у вищій школі породжують викладачів з обмеженим світоглядом, з сухими знаннями свого предмета замість цілеспрямованих, творчо-розвинутих, з високими моральними якостями та цінностями.

Для вирішення проблем, існуючих в педагогічній науці та в педагогічній свідомості, необхідно частіше звертатися до класиків педагогіки, ціннісною орієнтацією яких була гуманна педагогіка. Необхідно, щоб педагогічна свідомість майбутніх викладачів набула духовного змісту, тільки тоді відбудеться переосмислення та переорієнтація ціннісних напрямків в освіті. Майбутні викладачі повинні більше звертатися до педагогічних класиків для усвідомлення педагогічних цінностей, намагатися досягти рівня свідомості таких класиків, як Я. Коменський, Й. Песталоцці, К. Ушинський, М. Пирогов, А. Макаренко, В. Сухомлинський. Тільки тоді можна буде зрозуміти, що без духовності та гуманності не відбудеться якісного виховання в освіті.

З приводу підготовки майбутніх викладачів дуже змістовно йдеться у роботі Н. Клюєвої [8]. Вона зазначає, що суспільству необхідний викладач, який чітко знає свою справу, здатний самостійно приймати складні рішення та нести за них відповідальність, викладач,

який вміє розвивати у студентів здібності до самоуправління та самореалізації.

Професія викладача – професія особистісна. Викладач має вплив на особистість студента, «творить його особистість», перш за все, своєю особистістю та своєю індивідуальністю [11, с. 44].

У процесі педагогічної діяльності викладач повинен мати особисті якості. З приводу цього дуже влучно зазначає Л. Мітіна, яка підкреслює, що викладач набуває гармонічності «... в результаті максимального розвитку тих здібностей, які створюють домінуючу направленість особистості викладача, яка надає сенс всьому його життю та діяльності» [11, с. 22].

Педагогічна свідомість має якісні характеристики, які визначають її внутрішню глибину та сутність. Властивість педагогічної свідомості реалізується за допомогою гуманістичної характеристики, яка тісно пов'язана з такими якісними характеристиками, як рефлексивність, креативність та діалогічність.

Особливе значення в педагогічній свідомості має *рефлексивність*. Педагогічна рефлексія дозволяє викладачу входити в активну дослідницьку позицію по відношенню до своєї діяльності та до себе як до її суб'єкта з метою критичного аналізу, усвідомлення та оцінки з точки зору ефективності педагогічної праці для всебічного розвитку особистості студента. Рефлексія передбачає активне особистісне переусвідомлення та перебудову викладачем змісту своєї індивідуальної свідомості, своєї педагогічної діяльності, спілкування та перебудови особистої поведінки на підставі ціннісних відношень [4]. Ми вважаємо, що великого успіху в педагогічній діяльності може досягти той викладач, який здатен адекватно оцінювати, як себе, так і свою педагогічну діяльність. Але спостерігати та оцінювати себе викладач повинен критично, у відповідності до своїх ідеалів та загальнолюдських цінностей. Педагогічна рефлексія містить в собі великий потенціал розвитку викладача, який при конкретних умовах дозволяє підняти її на високий рівень.

Є слушним твердження А. А. Бізяєвої про те, що рефлексія передбачає активне особистісне переосмислення та перебудову викладачем змісту своєї індивідуальної свідомості, своєї діяльності, спілкування та вибудови особистої поведінки на основі ціннісних відносин [4]. Саме цю думку поділяє і С. Г. Косарецький [9].

Рефлексивність педагогічної свідомості полягає в тому, що їй не завжди потрібні точність та категоричність висновків, їй притаманні навіть помилки, бо «тільки мисляча людина може помилятися» [10, с. 370]. Педагогічна свідомість, завдяки рефлексивності, наповнює педагогічну науку гуманістичним змістом.

Ми вважаємо, що *креативність* теж належить до однієї із важливих гуманістичних характеристик педагогічної свідомості викладача вищої школи.

Креативність педагогічної свідомості, на наш погляд, є не тільки формою педагогічної свідомості, але й її нормою. Креативна риса педагогічної свідомості – завжди творча. Особливістю даної характеристики є те, що педагогічна дійсність створюється завдяки найактивнішій участі педагогічної свідомості. Без педагогічної свідомості не може відбутися навчальний процес, а отже, і педагогічна діяльність. Викладач у своїй педагогічній діяльності повинен бути людиною творчою. Його творчість повинна проявлятися у всьому: у розробці і застосуванні на практиці нових методів, форм та прийомів як у навчанні так і вихованні; у проведенні нестандартних занять, а також нестандартних підходів до вирішення будь-яких проблем; у впровадженні нових передових ідей, технологій та набутого досвіду; у вдосконаленні та модернізації раніше відомого та вирішенні тих завдань, які стоять перед освітою.

Наступною якісною гуманістичною характеристикою педагогічної свідомості є *діалогічність*. На діалогічність педагогічної свідомості свого часу вказували М. Бахтін, М. Бубер, В. Зінченко, С. Голенков та інші. Відносини між учасниками педагогічного процесу обов'язково носять «діалогічний» характер. М. Бубер вказував на те, що будь-яке відношення має двосторонність. Під час двосторонніх стосунків духовність знаходиться не в «Я» та «Ти», а між «Я» і «Ти» [5]. Цієї думки, про двосторонність стосунків, дотримується і М. Бахтін. Він наголошував: «Ідея починає жити, тобто формуватися, розвиватися, знаходити і оновлювати своє словесне вираження, породжувати нові ідеї, лише вступаючи в істотні діалогічні відносини з іншими чужими ідеями. Людська думка стає справжньою думкою, тобто ідеєю, лише в умовах живого контакту з чужою думкою, втіленою у чужому голосі, тобто у чужому вираженому слові, свідомості. У точці цього контакту народжується і живе – ідея» [2, с. 146-147].

З власного досвіду ми можемо стверджувати, що емоції відіграють вирішальну роль у педагогічній діяльності викладача та формування

його педагогічній свідомості. Викладач вищої школи повинен розуміти та відчувати психологічний стан студентів, вміти правильно оцінювати їх емоційне збудження та напруження, налагоджувати двосторонні відносини, використовуючи діалогічну форму спілкування – бо без цього не відбудеться ані позитивного спілкування, ані навчання, ані виховання. Ми поділяємо думку Н. Гаднішевої, що «... емоційна культура викладача неможлива без уміння сприймати і тонко відчувати емоційний стан іншої людини, спостережливості, здатності по зовнішньому вигляду виявляти емоційний стан» [6, с. 78].

Особливо важливу роль під час формування у майбутніх викладачів вищої школи педагогічної свідомості, освіченості, інтелігентності, високого почуття обов'язку та відповідальності відіграє гуманітарна культура.

Заслуговує на увагу твердження І. Ключка: «гуманітарна культура – це перш за все гармонія культури, знання культури почуттів, спілкування і творчої дії. Гуманітарна культура педагога – оптимальна сукупність загальнолюдських ідей і цінностей, професійно-гуманістичних орієнтацій і якостей особистості, універсальних способів пізнання і гуманістичної технології педагогічної діяльності. Саме наявність такої культури дозволяє йому вивчати і діагностувати рівень розвитку студентів, розуміти їх, вводити у світ духовної культури, організувати духовно-насичену діяльність, формувати соціально-ціннісні орієнтації» [7, с. 240].

Ми переконані, що викладач, який сповідує *гуманізм*, гуманістичні цінності та загальнолюдську мораль обов'язково буде мати успіх в своїй педагогічній діяльності. Гуманізм кожного викладача, як норма, повинен пронизувати всю його педагогічну діяльність. Гуманізм за твердженням С. В. Пазухіної: «функціонує в межах таких понять, як воля та право особистості, плюралізм думок, варіативність підходів, індивідуальний розвиток. Бути гуманістом – означає бачити людину особистістю, поважати її гідність» [12, с. 72].

Викладач вищої школи, який є основним творцем гуманного освітнього процесу взагалі, повинен спрямовувати всі свої знання, уміння та навички на повне розкриття та розвиток здібностей студентів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, опрацювавши, проаналізувавши та узагальнивши дослідницькі роботи багатьох вчених з питання гуманістичних характеристик педагогічної свідомості у майбутніх викладачів вищих шкіл, можна зробити висновок, що педагогічна свідомість – це дуже складне, багаторівневе,

системне утворення, яке містить у собі безліч педагогічних підходів, якісних характеристик та індивідуальних якостей викладача, які безпосередньо впливають на формування, становлення, розвиток викладача вищої школи та спонукають його до вчинення конкретних дій, даючи їм оцінку. Завдяки гуманістичним характеристикам педагогічної свідомості викладач вищої школи має можливість прищеплювати студентам, як майбутнім викладачам, педагогічні цінності, прогнозувати свою поведінку, педагогічну діяльність та відношення з педагогічним та студентським колективами.

Література

1. Амонашвили Ш.А. Духовная основа образования // На орбите познания сб. науч.- популярных ст. / Ш.А. Амонашвили. – Ростов н/Д.: Феникс, 2006. С.36-42.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М., 1979. – 424 с.
3. Бездухов В.П. Теоретические проблемы становления гуманитарного стиля деятельности будущего учителя: Уч. Пособие по спецкурсу / В.П. Бездухов. – Самара: Сам. ГНИ, 1992. С. 104.
4. Бизяева А.А. Рефлексивные процессы в сознании и деятельности учителя: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. / А.А. Бизяева. – СПб., 1993. 20с.
5. Бубер М. Два образа веры / Под ред. П.Г. Гуревича, С.Я. Левит, С.В. Лезова / М. Бубер. – М.: Республика, 1995. – С.157-231.
6. Гаднишева Н.М. Основы самосовершенствования – тренинг самосознания / Н.М. Гаднишева, Н.Н. Никитина, А.В. Кислинская. – Екатеринбург: Деловая книга, 1998. – 140 с.
7. Ключко И. А. Культура общения преподавателя и студентов как актуальный вопрос образования / И. А. Ключко. – Наукові праці Дон НТУ. Серія: «Педагогіка, психологія і соціологія». №1(13), 2013. – С.239-244
8. Ключева Н.В. Социально-психологическое обеспечение деятельности педагога (ценностно-рефлексивный подход): дис. ... д-ра психол. наук / Н.В. Ключева. – Ярославль, 2000. – 322 с.
9. Косарецкий С.Г. Психологические условия развития профессионального сознания будущих педагогов: Автореф. дис. ... канд. психол. наук / С.Г. Косарецкий. – М., 1999. 22с.
10. Леонтьев, А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М., 1977. – 304 с.
11. Митина Л.М. Учитель как личность и профессионал / Л.М. Митина. – М.: Дело, 1994. – 215 с.
12. Пазухина С.В. Закономерности формирования ценностного отношения будущих педагогов к личности ребенка с ослабленным здоровьем в условиях антропологического подхода: Моногр. / С. В. Пазухина,

Е. В. Панферова, С. А. Черкасова; Под общ. ред. С. В. Пазухиной. – Тула: Изд-во Тул. гос. пед. ун-та им. Л. Н. Толстого, 2014. – 200 с.

ГУМАНИСТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВЫСШИХ ШКОЛ

Н. С. Сидаш

В статье исследуются гуманистические характеристики педагогического сознания будущих преподавателей высших школ как одной из самых актуальных проблем системы высшего педагогического образования. Доказано, что формирование педагогического сознания будущих преподавателей высших школ непременно связано с такими основными качественными характеристиками, как гуманистичность, рефлексивность, креативность и диалогичность.

Ключевые слова: педагогическое сознание, будущие преподаватели высших школ, гуманистические характеристики педагогического сознания, рефлексивность, креативность, диалогичность.

HUMANISTIC CHARACTERISTICS OF PEDAGOGICAL CONSCIOUSNESS OF FUTURE HIGH SCHOOL TEACHERS

N. S. Sidash

Humanistic characteristics of pedagogical consciousness of future high school teachers as one of the most actual problems of higher education have been investigated in the article. Formation of pedagogical consciousness of future high school teachers necessarily deals with basic qualitative characteristics as humanity, reflexivity, creativity and dialogicity.

Key words: pedagogical consciousness, future high school teachers, of humanistic characteristics of pedagogical consciousness, reflexivity, creativity, dialogicity.

Н.С. Сидаш – викладач кафедри філософських та гуманітарних дисциплін Інституту хімічних технологій Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Рубіжне, Україна).

E-mail: natalija-sidash@rambler.ru

N.S. Sidash – lecturer of Philosophy and Humanities Department of the Institute of Chemical Technologies of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Rubizhne, Ukraine).

E-mail: natalija-sidash@rambler.ru

УДК 37.015.31

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ТВОРЧОГО СПРЯМУВАННЯ

В. В. Сізов

У статті розглядаються загальні педагогічні питання, пов'язані з особливостями організації виховної роботи у вищому навчальному закладі творчого спрямування (консерваторія). Охарактеризовано специфіку освітнього середовища творчого ВНЗ. Подано характеристику поняття «середовище», яке розглядається як внутрішнє соціальне явище (у вузькому розумінні) та «середовище» зовнішнє (в широкому розумінні). У зв'язку з цим поняття «середовище» розглядається як система впливу закритого та відкритого типів.

Ключові слова: виховний процес, специфіка діяльності творчого ВНЗ, освітнє середовище, ідейне середовище, «закрите соціально-культурне середовище».

Формулювання проблеми в загальному вигляді. Під загальним виховним простором мається на увазі система комплексу напрямів виховання, методів та організаційних форм виховної роботи, тобто соціально та педагогічно організований процес, спрямований на формування студента як особистості.

Мова йде не про формування спеціаліста-музиканта з професійної позиції, а про формування соціально значущих, тобто моральних якостей особистості.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Існує широке коло питань, пов'язаних зі специфікою професійної музичної освіти, яке знайшло відображення в наукових пошуках психологів, педагогів, музикознавців (Б. Асаф'єв, Ю. Кремльов, В. Остроменський). Педагогічні аспекти проблем творчого професійного навчання розроблялися Л. Арчажніковою, Н. Згурською, Г. Падалкою, О. Ростовським та ін. Заслугує на увагу дослідження Л. Кузьмінської щодо формування моральних цінностей в системі професійної музичної освіти.

Основне завдання статті – визначити особливості загальноосвітнього середовища творчого вишу з метою створення